

Hegedűs István

A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrassy család idősebb ágának betléri kastélykönyvtára

Betlér (Betliar). A község rövid története

Betlér község Andrassyak előtti történelmével csak érintőlegesen kívánok foglalkozni, mivel az egy másik dolgozat témája lehetne. Röviden annyit, hogy maga a község valamikor a 13–14. század fordulóján keletkezhetett. A 14. századi királyi vadászterület, források szerint, Betlérig nyúlt le¹. Előbb a Bebek, majd a Csetneki család tulajdonában volt a falu. A környéken gazdag ércelelőhelyeket fedeztek fel (vas-, réz- és antimonbányáiról nevezetes), mely elősegíthette Betlér benépesülését és felvirágzását. Mint bányahely, lakosságát többségében németek alkották, ám jelentősnek mondható a magyar ajkú lakosság is. A község etnikai határ is egyben, mivel ettől északra kezdődik a „Tóthvölgy”, a Csetnekjolsvai járás. A középkor vége felé egyre több vlach telepes költözött át a faluba, akik főként juh-pásztorokká váltak. A középkorban egyébként városi jogokkal rendelkezhetett². Az újkorban már egyre több szláv ajkúval lehet találkozni a község életében. 1557-től a falu a töröknek, a füleki szandzsáknak adózott. Ahogyan sok más hódoltságbeli településen, Betlérben is megcsappant az ott lakók száma, mely csak 18. század közepétől indul újra növekedésnek. A bányászat és vasércfeldolgozás, a kohászat ismét fellendül a környéken, a hódoltság megszűntével. Ez azonban már Andrassy Miklós nevéhez köthető, 1669-ben ugyanis vashámorok létesítéséhez kiváltságlevelet kap I. Lipóttól³. Hozzá fűződik, hogy az alapvetően evangélikus lakosság az ellenreformáció után katolizált, elsősorban az olyan helyi intézkedéseinek „köszönhetően”, mint például az 1661-es, amikor is Miklós kiűzi az evangélikus lelkészeket a községből.

A korábbi kutatások eredményeinek összefoglalásával bizonyítható, hogy az első kúria a faluban a XV. század közepén, a Bebek idejében keletkezhetett. Ezt a korai erődített kastélyt előbb vizesárok, később kőpalánk vette körül. Maga az épület kétszintes, négyzet alaprajzú, belsőudvaros volt, a külső falakban lőréssek voltak kialakítva. A XVI. század elején az északi oldalon, a kezdeti épülettel párhuzamosan egy különálló, kétszintes épületet emeltek. Ezt a két részt csak

¹ *Ila Bálint*: Gömör megye. I-IV. Bp. 1944–1976. I. 48.

² *Ila*: Gömör..., i. m. (1. jegyzet) I. 232.

³ *Ila*: Gömör... i. m. (1. jegyzet) I. 400.

1530-as, 40-es években kötik össze, a falakba szintén lőréseket telepítve. Ezután az északi részben lakosztályokat alakítottak ki, bizonyosan 1550 után, a helyiségek pedig lunettás⁴ boltozatot kaptak, később a belső udvar is boltozatossá vált. 1566 az utolsó Bebek is elhagyta a Magyar Királyság területét, Erdélybe távozott, mely után az udvar által kinevezett várkapitányok igazgatták az uradalmat⁵.

Az Andrássyak és Betlér

Ez követően az Andrássy család került a birtokok élére, az épületekkel együtt. A következőkben azt kívánom taglalni, hogy honnan és hogyan érkezett a család a Felvidék ezen részére, illetve hogy hogyan töltötték be majd négy évszázadnyi vezető szerepüket a vidéken. Azután ki kívánok emelni olyan kiemelkedő egyéniségeket is a családból, akik nélkül, csak hogy a dolgozat témájánál maradjunk, nem jöhetett volna létre ily maradandó művelődésbeli, tudományosságbeli érték.

Az Andrássy nemzetség Erdélyből származik. A család történetét két részre oszthatjuk, mely felosztást a 20. század elején Maurer Antal dr. (alias Dr. Csucsomi) is használta kötete megírásakor⁶. A család múltja a hagyományok szerint Szent István uralkodásáig vezethető vissza, amikor is a koronázáson egyik elődjük, András Levente (vagy Andorás) tüntette ki magát bátorságával, amiért kiérdemelte az „erős” nevet, „*s címerül egy kardos férfiút és koronát tartó kettős oroszlánt*” kapott⁷. Származásuk egészen Andrássy Mártonig, a 16. század elejéig nem bizonyítható hiteles adatokkal. Márton székely primor (főember) lehetett. 1569-ben II. János király (János Zsigmond), november 2-án a csíkszentsimoni, 3-án a csíkszentimrei és csíkszentkirályi részjószágot adományozza Andrássy Mártonnak és fiának Péternek, a király hűséges szolgálatáért⁸. Pétert 1575. június 8-án már az elhalt király utódlásáért folyó harc középpontjában találjuk, Kerelöszentpálnál, ahol az utódnak tekintett Bekessy (Békési) Gáspár seregét erősítette az ellenfél Báthory István ellenében. A számára vesztés csata után, vagyont és méltóságot veszítve kényszerült elhagyni Erdélyországot, így a Habsburg-udvarhoz fordult kérvénnyel. Ezen kérvény csak 1578-ban tudott célt érni a császárnál, amikor is augusztus 18-án⁹ döntöttek a krasznahorkai várkapitányság

⁴ Ajtó vagy ablak szemöldök falától és a felette levő félkör vagy körszelet alakú, boltívtől határolt, gyakran festett vagy relieffel díszített falmező. (Forrás www.kislexikon.hu) 2010. március 16.

⁵ György Tibor: *Krasznahorka és Betlér*. Somorja, 2003. 36.

⁶ Csucsomi [Maurer Antal]: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy nemzetség története*. [hasonmás kiadás] Somorja, 2005.

⁷ Uo. 7.

⁸ Gál Mária – Russu Tibor: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrássy család nyomában*. Csíkszentkirály, 2002. 17.

⁹ Štátny archív Levoča. Andrássy - Krásna Hôrka. I. oddel., fasc. 1, č. 9.

donációja mellett, más források szerint csak 1585-ben¹⁰. Az örökös tulajdonjogot azonban csak Péter unokájának, II. Mátyásnak sikerült elérnie 1642-ben III. Ferdinánd császár és királynál, melyhez több község és birtok, többek között Betlér is tartozott¹¹. Ezek után II. Mátyás a betléri kúria újabb átépítésébe fogott. Mátyás után fia, I. Miklós vette át a család vezetését, melyet katonai sikerei és hű szolgálata miatt a császár 1676-ban bárói címmel honorált.

1696-ban, a családi vagyon szétosztásakor a hat fiútestvér közül csak I. István és II. György utódaiban folytatódott a nemzetség, így István az idősebb, betléri ág, György a fiatalabb, hosszúrési-monoki ág megalapítója lett. István unokája, I. Károly lett a név folytatója a 18. században. Katonai pályára lépett, több ízben is jeleskedett, melynek eredményeként 1779. december 17-én grófi rangban részesült¹² (az ifjabb ág valamivel korábban). (A grófi címerben a következők állnak: „*Fidelitate et Fortitudine*”.)

Andrássy I. Károly fia volt Lipót, aki a betléri birtokon több épületet is emelt, amelyekből ki kell emelnünk a számunkra legértékesebbet, a patak bal partján emelt rotundát¹³, ahová könyvtárát helyeztette. Lipótról azonban később bővebben kívánok írni. Testvérenek fiai rosszul gazdálkodtak a rájuk hagyott vagyonnal, ami miatt csődbe mentek, és kénytelenek voltak eladni birtokukat 1824-ben gr. Nádasdy Tamásnak (Nádasdyak birtokolták 1824–1869? között), aki a Pálffy és Grovestins családra hagyta. Az uradalmat csak később, Andrássy Emmanuelnek (Manó gr.) sikerült visszavásárolnia, 1870 körül.

Az érdeklődő és magányos műértő, gr. Andrássy Lipót

1767. június 3-án született. Testvéréhez, Józsefhez (III.) hasonlóan ő is a Gömör megyei nemesi felkelő seregnél szolgált ezredesi rangban. A katonáskodás után betléri birtokára vonult vissza igazgatni azt, szabadidejében a művészeteknek és a tudományoknak élt¹⁴. Élete végéig nem házasodott meg („*Leopoldus caelebs*”¹⁵), házasságon kívül azonban született 5 leánya. Európa több országát testvérével járta be, Bécsben gyakrabban is megfordult. Bibliofil érdeklődése is ekkortól alakulhatott ki, verhetett mélyebb gyökeret életében. Őt nevezhetjük meg, mint a könyvtár megalapítóját. A 18–19. század fordulóján díszkertet kez-

¹⁰ Mihályfalusi Forgón Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családjai*. Kolozsvár, 1909. I. 45.

¹¹ György: *Krasznahorka..., i. m.* (5. jegyzet) 16.

¹² *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. Összeáll. Gudenus János József. [Bp.], [1990.] 46–51.

¹³ Rotunda (v. rotonda): kerek építmény, centrális alaprajzú épület, a legtöbb esetben körtemplom. Esetünkben világi épület. (Forrás: www.mimi.hu) 2010. március 16.

¹⁴ Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1857. [hárommás kiadás. Bp. 1987] I. 39.

¹⁵ Bartholomaeides Ladislaus [László]: *Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis historico-geographico statistica*. Lentschoviae [Lőcse], 1806–1808. 156.

dett építeni. A kert tervezője Nebbien Henrik¹⁶ volt. 1823 után Bergmann József fejlesztette tovább a parkot, több romantikus épülettel is. Az Andrássyak bányái már ebben a korban az ország legjelentősebbjei közé tartoztak. Lipót fejlesztette a kohászatot is, a selmeci bányakamarához tanácsosnak nevezték ki. Mesterembereket telepített a községbe. Rendkívül értékes és országos hírű éremgyűjteménye volt („*Idem Numismaticam patriae*”¹⁷), műgyűjtő tevékenységét folytatták utódai is. Nem volt vallásos ember, azt írják róla, hogy soha nem lépte át a templom küszöbét, tagja volt viszont egy akkor tiltott szabadkőműves társaságnak is. Korát meghaladó műveltségű emberbarát volt, aki nyájas, gondoskodó viselkedésével kivívta alattvalói jóindulatát és szeretetét. Több feljegyzés szerint is ünnepnapokon nagy népünnepélyeket rendeztetett a kastély parkjában, ahol szívesen kísérté figyelemmel a falubeliek mulatozását, egy maga számára emeltetett pódium karosszékéből¹⁸. 1824 október 24-én halt meg Betlérben. Sírja egy vörösmárvány koporsó volt, melynek fedlapján a család címere, lábánál a bányászjelvény domborműve látható. A kastély parkjában, egy fenyőligetben helyezték nyugalomra, a család azonban később Krasznahorkára szállíttatta, és a családi kriptába helyezték a koporsót.

A „vasgróf”, gr. Andrassy III. Károly

1792-ben született. Felesége Szapáry Etelka volt. Maga vállalkozó szellemű, kiváló politikai és üzleti érzékkel megáldott, írásban is remeklő férfi volt. Az 1839–40-es és 1843–44-es pozsonyi országgyűlésen Gömör vármegye képviselőjeként reformeszméket vallott. Ezen gondolatait legtöbbször a Pesti Hírlap hasábjain tette közzé. Ezekon kívül több önálló, külföldön megjelent tanulmányt is írt. Hozzá kapcsolhatjuk a kohászat és bányászat fellendítését. Az ózdi vasipari társaság alapítói közé tartozott. Alapítója volt ezen kívül a Tisza szabályozására létrehozott egyesületnek. Angliában és Németországban személyesen tanulmányozta a modern kohászatot, Hollandiában az ottani vízműveket. Sokat tett a gömöri közutak állapotának javítása érdekében is. (Ebben a témában önálló műve is megjelent Rozsnyón 1837-ben.) Egy utazása alkalmával, Brüsszelben hunyt el váratlanul, 1845. augusztus 11-én.

¹⁶ Nebbien Henrik (19. sz.): francia származású kertész, kertépítő. 1817-ben elnyerte a Szépitő Bizottságnak a Városliget rendezésére kiírt, 200 arannyal jutalmazott pályadíját. Nagyszabású tervéből anyagiak híján csak a ligeti nagy rondó és néhány sétaút valósult meg. – M. Ungarns Folks-Garten der Koeniglichchen Frey Stadt Pesth (Pest, 1816). – Irod. Rexa Dezső: A Városliget, mint Magyarország Népkertje (Városi Szle, 1946. 6–7. sz.); Rexa Dezső: Képeskönyv képek nélkül, a régi Pesttől (Bp., é. n.); Thaly Tibor: A 200 éves Városliget (Bp., 1958). In: Magyar életrajzi lexikon 1000–1990.

¹⁷ Bartholomaeides: *Inclyti...*, i. m. (15. jegyzet) 156.

¹⁸ Csucsomi: *A csíkszentkirályi...*, i. m. (6. jegyzet) 56.

A műgyűjtő és üzletember, gr. Andrassy Emmanuel

Manó gróf (ahogyan mindenki szólította) Oláhpatakon született 1821. március 3-án. Egyetemi tanulmányait Pesten végezte. Ezek után beutazta Nyugat-Európát, többnyire apja társaságában, sőt még a marokkói nagymogult is meglátogatta. Ezek az utazások bizonyára nagy hatással lehettek gondolkodásmódjának, tudomány szeretének későbbi alakulására. Az 1847–48-as utolsó rendi országgyűlésen Torna vármegye követeként jelent meg (később a megye főispánja lett). Nevét azonban „nem politikai szónoklatokkal tette ismertté” – írja róla Lyka Károly –, hanem szellemes karikatúráival, melyeket az ülések alatt készített képviselőtársairól¹⁹. (Gyermekkori rajztanára valószínűleg Schwindt Károly volt.) Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc aktív résztvevője, azonban a keserű véget látva, és amikor a dolgok letértek az általa elképzelt útról, Távol-Keletre utazott. (Lásd 'Utazás a Kelet-Indiákon'. Pest 1853.) Hazaérkezése után hosszú évekig visszavonultan él oláhpataki birtokán (Betlért csak 1860 körül vásárolta vissza a Pálffyaktól), a gazdaságnak és a művészeteknek él. 1853-ban átveszi a Pesti Műegylet elnöki tisztét, 1860-tól alelnöke az egyesületnek²⁰. 1857-ben megjelenteti több főúrral közös szerkesztésben a 'Hazai vadászatok és sport' c. kötetet, amely többek között a leghíresebb Széchenyi-portréről vált híressé, melyet maga Manó gróf nyomán festette meg Sterio Károly²¹. Képtára, műkincs- és éremgyűjteménye ritkaságszámba ment. Több pesti kiállításon, mű-, illetve régiségtárlaton is részt vett gyűjteményeivel vagy saját képeivel. A Budapesti Visszhang így írt róla: „*Andrassy Manó gróf egyike azon keveseknek, kik a főrangú arisztokratia körében figyelemmel kísérnek minden irodalmi s művészeti mozgalmat, hathatósan gyámolítják a közintézeteket s buzgó előmozdítói minden hazafias irányú hazai vállalatnak*”²². Akadémiai székfoglalójában (1860. június 11-én) indítványt tett a Magyar Tudományos Akadémia régiség-tani osztályának újjászervezésére. Ekkor írta le az Archeológiai Közleményekbe saját régiséggyűjteményét, bemutatta éremgyűjteménye addig nem ismertett részét. Beszédével és tetteivel felkarolta a hazai műkincsgyűjtést, szorgalmazta, hogy a ma-

¹⁹ Nagy Ervinné: *Madách Imre rajzmestere*. Madách Könyvtár (Új folyam 2.) II. Madách Szimpózium. Salgótarján–Budapest, 1996. (<http://www.madach.hu/MadachIThonlap/tanulmanyok/SzimposiumII/index.html>) 2010. március 16.

²⁰ Szvoboda Dománszky Gabriella: *A Pesti Műegylet története*. = Budapesti Negyed (2-3.) 2001. 32-33. (<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00025/szvoboda.html>) 2010. március 16.

²¹ 1821, Stájerlak – 1862, Pest. Festő, a romantika korának egyik jelentős mestere. 1840-től a bécsi akadémián tanult. Pozsonyban festette a Művészek lakomája a Vaskutacskánál és Pozsony mellett 1848-ban c. képét. Pesten keresett arckép- (Széchenyi István, Andrassy Manó) s életképfestő (Papagájos hölgy) lett. Számos sport- és vadászképet is festett. 1857-ben a pesti szerb templom számára 48 képet készített. Műveit gondos kivitel, biztos rajztudás, anyagszerű festésmód jellemzi. Több képe az MNG-ben van. (Forrás: www.hung-art.hu) 2010. március 16.

²² Csucsomi: *A csikszentkirályi..., i. m.* (6. jegyzet) 65.

gyar értékek ne kerüljenek ki az országból, valamint meg akarta akadályozni, hogy avatatlan, netán idegen (külföldi) kezekbe juthassanak a „magyar történelem kézzel fogható momentumai”²³. Akkori bevallása szerint 1846 óta foglalkozik régiséggyűjtéssel²⁴. Pénzgyűjteményének alapját nagybátyja, Lipót kezdte meg.

Gömöri bányáit jövedelmezővé tette. Vasgyárainak számát megkétszerezte, több kohót vásárolt. 1872 és 1874 között a híres kohómérnök, Volny József is segítette munkáját, aki korábban már dolgozott Betlérben (1852–1856 között) gr. Nádasdy Tamás vasgyárában²⁵. 1844-ben az ő egyik kohójából került ki a Lánchíd talapzatának három darabja²⁶, valamint a budai Várkert-bazár és a pesti Dunakorzó vasöntvényoszlopai is²⁷. Közvetlenül halála előtt pedig létrehozta a szerencsi cukorgyárat. A politikai életbe csak 1881-ben tért vissza, rozsnyói országgyűlési képviselőként, mely tisztet 1892-ig viselte. 1867 és 1872 között Gömör vármegye főispánja. 1881 áprilisában, Rudolf trónörökös házasságára mint küldöttségi tagot választja meg a vármegyei közgyűlés²⁸. Ferenc József császár és király 1887. május 26-án valóságos belső titkos tanácsosi méltóságra emelte²⁹.

A betléri kastélyon, miután visszavásárolta, ő végeztette el az utolsó nagy átalakításokat 1882 és 1886 között. Ekkorra a fő építészeti stílussá a historizmus vált. A nyugati oldalon felépítette a négy emelet magas tornyot a lépcsőház számára. Az első emeleten kialakították az új, nagy fogadócsarnokot, a második emeleten a galériát (későbbi könyvtárszoba). A falakat belülről textil- és papírkárpittal borították. A Lipót által kialakított 16 holdas parkot 85 holdasra bővítette. Parnón egy igen szép és fényes kastélyt építtetett³⁰.

1891. április 23-án hunyt el Görz városában, miközben családját igyekezett ott meglátogatni.

²³ Andrassy Manó gr.: *Kiadatlan magyar érmek és pecsétgyűrűk saját gyűjteményéből.* = *Archeológiai közlemények* (3.) 1861. II. 47–64.

²⁴ Gr. Andrassy Manó régiséggyűjteménye osztályokba sorolva: I. osztály: Pénzgyűjtemény; II. osztály: Gyűrűk; III. osztály: Fegyverek; IV. osztály: Serlegek, tálak kanalak, edények; V. osztály: 41 db vert ezüst; VI. osztály: Római régiségek; VII. osztály: hiányzik; VIII. osztály: Indiából hozott állatok gyűjteménye

²⁵ Hadobás Sándor: *130 éve hunyt el Volny József.* = *Bányászattörténeti közlemények* (1.) 2008. 96–97.

²⁶ Katus László: *Az Andrassyak, mint ipari vállalkozók.* *Rubicon* (12.) 2004. 24.

²⁷ Tököly Gábor: *Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben.* Somorja, 2003. 62.

²⁸ *Magyarország vármegyéi és városai: Gömör és Kis-Hont.* Szerk. Borovszky Samu. Bp. 1909. 578.

²⁹ Csucsomi: *A csíkszentkirályi..., i. m.* (6. jegyzet) 67.

³⁰ Mihályfalusi: *Gömör-Kishont vármegye..., i. m.* (10. jegyzet) I. 47.

A kastély mai állapota

A kastély a várak, várkastélyok, kastélyok I. kategóriájába tartozik, műemlékvédelmi szempontból a legvédelettebbek közé sorolható. Az épület legnagyobb és legvonzóbb kincse az, hogy szerencsésen megmaradt, teljes korábbi berendezésével áll a látogatók rendelkezésére. Ez tény egy grófi alkalmazott érdeme, borzovai Kiss (Farkas) Károlyé, aki inasi, szolgai minőségében több évtizedig szolgálta a betléri Andrásyakat, és megőrizte kincseiket. A II. világháború után a Beneš-dekrétumok alapján konfiskálták a kastélyt, 1948 után pedig kultúr- vagyonná nyilvánították, államosították azt. 1985-ben a Szlovák Műemlékvédelmi Hivatal javaslata alapján a szlovák szocialista kormány nemzeti műemlékké nyilvánította, 1989-ben pedig a Szlovák Nemzeti Múzeumhoz csatolták.

Az addig hiányzó, szakértelmet igénylő munka ekkor vette kezdetét a kastély életében, melyre a látogatottsági mutatók növekedésével szükség is volt. Elkezdődött az épületek és gyűjtemények pontos és teljes felmérése. Ez a munka már 1973-74-től elkezdődött, célja az objektumok építéstörténeti háttérének feltárása volt. Ekkortól folytak az Andrassy család levéltárában végzett genealógiai kutatások is. A 90-es évek elejére elkészült az új tárlat összeállítása és bemutathatóságának megvalósulása, melynek eredményeként, mintegy megkoronázva az eddig végzett munkát, 1994-ben Europa Nostra-díjat adományoztak a kastélynak. A kastély körüli, eredetileg 84 ha-os, ma 57 ha-os angolkert 1978-tól a világörökség része³¹, 1985-től nemzeti műemlék³².

Csak röviden a kiállító helyiségekről. A tárlat a következő egységeket tartalmazza: a betléri Andrásyak történetét és vagyoni fejlődését, a gyűjtemény európai és világszínvonalú ritkaságait, a család kitüntetéseit, érdemrendjeit és ékszerreit, személyzeti lakosztályait és a nemesi lakáskultúrát. Jelenleg a múzeum nyilvántartásában 23 585 darab műtárgy szerepel, amelyből 20 219 db a nagyközönség számára is látható.³³

A betléri kastély könyvtárának története

Ahogy az korábban írtam, a könyvtár alapítása gr. Andrassy Lipót nevéhez köthető. Valószínűleg 1790-ben vagy 1793-ban tett kezdeményezéseket tékája „alapköveinek” letétele érdekében. Könyvtára országszerte híres volt. Kezdetben a főkaputól kicsivel jobbra található rotundában helyezte el az állományt, amely Gömör egyetlen kör alaprajzú klasszicista épülete. Építésének pontos dátuma nem állapítható meg, de szinte biztos, hogy a 18. század végén

³¹ György: *Krasznahorka...*, i. m. (5. jegyzet) 35.

³² Basics Beatrix: *A betléri Andrassy-kastély*. Rubicon 15. (2004:12. sz.) 5.

³³ Lőrinciková, Silvia: *Zberateľstvo Andrassyovcov*. Diplomová práca. Banská Bystrica, 2004. 40–45.

készült leendő könyvtára számára. Nyugatra nyíló, íves záródású a bejárata, melyet ún. volutás³⁴ oszlopok határolnak.³⁵

A könyvtár első évei a csetneki Gömöri Ágostai Hitvallású Evangélikus Hivatal könyvtárával (4 ezer kötettel a jólészi Cházár András, a váci vakok és süketnémák intézetének megalapítója is gyarapított³⁶) fonódtak össze. Mivel a hivatal a lakosság számára hozzáférhetővé akarta tenni a könyvtár dokumentumait, új, tágasabb helyet kellett keresniük az állomány számára. Így kerülhetett a képbe Andrassy Lipót, aki valószínűleg hallott a tervekről. Ő volt az, aki felkínálta azt a lehetőséget, hogy saját, már meglévő könyvtára mellé helyezteti az evangélikus hivatal köteteit és fizetett könyvtáros megbízásával gondozásába veszi azokat.

Könyvtárosa, vagy legalábbis a könyvtár rendezője minden valószínűség szerint Szathmáry Antal lehetett, aki egyúttal birtokának direktora is volt. Könyvtárra kulcsát is ráhagyta, ha nem tartózkodott otthonában, s megbízta, hogy távollétében „bármilyen munka jelennék is meg, azt azonnal megvegye és a polczra állítsa”³⁷.

Az evangélikus hivatal beleegyezett Lipót terveibe, majd 1811. július 8-án Betlérben írták alá a megállapodást könyvek átvételéről és elhelyezéséről. A könyvek egy részét Betlérbe szállították, ahol ünnepélyesen megnyitották a könyvtárat 1816. június 26-án. A megnyitó alkalmából Wallaszky Pál³⁸ mondta a köszöntőt, amely nyomtatásban is megjelent³⁹. A nyomtatott változata egyébként megtalálható a könyvtárban.

1817-ben jelentős változás állt be a téka életében. Az 1661-es protestánsüldözésben való részvételük miatt a könyvtár nagy részét ekkor visszavették Li-

³⁴ Csigavonal-alakban meghajlított görbe vonal, mellyel az építészetben azokat a tagokat alakítják, melyeket teherhordásra alkalmaznak és melyeknek külső formáiban a nyomást és az elasztikus ellentállást akarják kifejezni. (Forrás: www.kislexikon.hu)

³⁵ Erdélyi Géza: *Gömör vármegye klasszicista építésze*. Pozsony, 2005. (<http://mek.niif.hu/01100/01195/html/index.htm>) 2010. március 16.

³⁶ Lőrinciková: *Zberatelstvo Andrassyovcov...*, i. m. (33. jegyzet) 40–45.

³⁷ *Magyarország vármegyéi...*, i. m. (28. jegyzet) 607–608.

³⁸ (Bagyán, 1742. jan. 29. – Jolsva, 1824. szept. 29.): irodalomtörténeti és egyháztörténeti író. Tanulmányait 1753-tól Selmecebányán, 1756-tól Rimaszombatban, 1757–67-ben Pozsonyban végezte. Közben 1761–63-ban – nevelő volt. 1767–69-ben németo.-i egy.-eken tanult (Lipcse, Halle, Wittenberg, Berlin). Tanulmányútja során Rotarides Mihály m. irodalomtörténeti anyagának kiegészítésén dolgozott. Hazatérése után 1769-től tótkomlói, 1780-tól cinkotai, 1783-tól jolsvai ev. lelkész és gömöri esperes. Az első rendszeres m. irodalomtörténet írója. Latin nyelvű egyházi műveket és szlovák prédikációkat is közreadott. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon. <http://mek.niif.hu/00300/00355/>) 2010. március 16.

³⁹ Wallaszky, Paulo: *De bibliothecis quibusdam veterum memorabilibus, oratio Inauguralis Bibliothecae Senioratus Ev. Gömöriensis, dicata honori Illustr. Domini Leopoldi a Comitibus Andrassy de Szent-Király et Krasznahorka etc. dicta die 26. Junii 1816. in splendissima Panegyri Betlerini*. Cassovia [Kassa], 1816.

póttól. Arra, hogy a hivatalnak miért ekkor jutott tudomására ez az információ, nem sikerült rávilágítást nyernem. Az azonban biztos, hogy jelentős mennyiségű dokumentumról lehetett szó ebben az esetben. Az evangélikus hivatal nyilván tartása szerint ugyanis ekkor 3836 darab könyv volt a hivatal birtokában. A betléri könyvtár állománya ellenben 556 kötetre csökkent. Ezt a következtetést azon katalógus alapján vonhatjuk le, melyet jelenleg a lőcsei levéltárban őriznek. Azokat a kifotózott oldalakat, amelyeket munkám során fel tudtam használni, Lőrinczik Szilvia bocsátotta rendelkezésemre saját gyűjtése nyomán. A fényképek és a rendelkezésemre álló információk alapján biztosan állíthatjuk, hogy a könyvtár állománya igen jelentős mértékben csökkent 1817-ben.

A katalógus a 19. század elejéről való. Címe: „*Catalogus Hoch Gräfllich Leopold Andrássyher Bibliothek zu Betlér*”. Terjedelme 45 oldalt tesz ki. Ebben a könyveket és egyéb dokumentumokat 15 csoportba rendezték. A katalógusban a német nyelvű könyvek voltak túlsúlyban, emellett a latin nyelvű kötetek száma jelentős még az állományjegyzék szerint.

***A csoportok a következők*⁴⁰:**

- 1) Latin költészet (6 db): a könyvek az 1746–1754 közötti évekből származnak
- 2) A bécsi országos könyvtár kiadványai (98 db)
- 3) Jog (45 db): a legrégebbi 1601-es kiadású
- 4) Történelem–földrajz (110 db): közöttük Bél Mátyás híres *Notitia Hungariae novae historico-geographica* 1735-ből
- 5) Filozófia (32 db): legrégebbi egy 1607-es bázeli kiadású
- 6) Orvostudomány–fizika (44 db): ebben a csoportban egy 1533-as kiadvány is található
- 7) Kohászat (7 db)
- 8) Közgazdaság (6 db)
- 9) Politika (13 db)
- 10) Matematika (5 db)
- 11) Romantikus irodalom (15 db)
- 12) Mágia (9 db)
- 13) Grammatika (4 db)
- 14) Szótárak és lexikonok (16 db)
- 15) Naptárak és évkönyvek (47 db)

A katalógus tartalmazza a kötet számát („*Nro. Des Bandels*”), a kiadás évét („*Jahrgang*”), a mű címét („*Theatral Sammlung*”). Többkötetes mű esetén a kötetszámot („*Zahl der Bände*”), a szerző adatait („*Autores oder Herausgeber*”).

⁴⁰ Lőrinciková: *Zberatelstvo Andrássyovcov...*, i. m. (33. jegyzet) 40–45.

Ezekon kívül a beszerzés és kölcsönzés időpontjait, ezen belül a polcon való helyét is.

Az állományon belül különösen érdekes a három ősnymtatvány, amelyek 1486 és 1499 közötti időszakból valók, 17–19. századi 26 kéziratos emlék, közöttük egy eredeti Dürer-metszetekkel díszített könyv, saját aláírásával. Jelentősek még a numizmatikai katalógusok is, mivel a család több tagja kiváló éremgyűjtő is volt. Az ősnymtatványokról és az értékebb, érdekesebb kiadványokról azonban később szeretnék részletesen írni.

Érdekességként említést teszek egy 15. századi kódexről, mely előbb 1879-ben vétel útján az Országos Széchényi Könyvtárba került, majd még ugyanabban az évben a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába. Ezen kódex, több más könyvvel egyetemben került eladásra Betlérben, még amikor a Pálffyak birtokolták a kastélyt, de bizonyosan 1869 után. Innen egy bécsi antikváriushoz került, akitől a nemzeti könyvtár vásárolta meg⁴¹. A kastély birtokjogára vonatkozó pontosabb információkat nem sikerült találnom, ezért annak időpontjai bizonytalanok. Egyedül egy 1869-ben, a 'Magyar Sion'-ban megjelent cikk alapján tájékozódhatok, ami a betléri kastély egyházi imakönyveiről számol be⁴². A kötet pontosabb leírását Bartoniek Emma, a Magyar Könyvszemlében megjelent tanulmányában közli⁴³. Ezen kívül a könyvtárban való kutatás során találtunk Lőrinczik Szilvia muzeológus asszonnyal Strobl Alajos szignójával ellátott vázlatot, amelyen egy szoborral kapcsolatos ábrázolás volt. Lehet hogy ez a később elkészült domborműé, amely Andrássy Manó grófot ábrázolja⁴⁴?

A következő néhány sorban a könyvtárral kapcsolatos ismertetéseket mutatom be. A Magyarország vármegyéi és városai c. sorozat Gömör és Kis-Hont vármegyékről szóló kötete a következőket írja róla: „*A magánkönyvtárak közül különös értékkel bír gr. Andrássy Géza betléri könyvesháza, melyben a bibliografusok még sok érdekes feljegyezni valót találhatnak*”⁴⁵. Fényes Elek így ír a betléri Andrássy-kastélyról: „*Van egy senioralis (régembi) közönséges könyvtára is.*”⁴⁶

A németországi könyvtártani irodalom legkitűnőbb tekintélye Julius Petzholdt, a dresdai kir. könyvtár igazgatója, 1875-ben „*Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands mit Einschluss von Oesterreich-Ungarn und der*

⁴¹ Fraknói Vilmos: *Két magyar pontificale*. = Magyar könyvszemle (4.) 1879. 84.

⁴² Telgárti Lipót: *Régi könyvek*. = Magyar Sion (7.) 1869. 815–823.

⁴³ Bartoniek Emma: *Az Országos Széchényi Könyvtár 317. sz. középkori kódexéről*. = Magyar könyvszemle (48.) 1923. 200–204.

⁴⁴ *Az Andrássyak: második közlemény*. Ország-Világ (16.) 1887. 253.

⁴⁵ *Magyarország vármegyéi...*, i. m. (28. jegyzet) 408.

⁴⁶ Fényes Elek: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. I–III. Pest, 1837. III. 139.

Schweiz” cím alatt a nevezett országokban létező könyvtárak ismertetését adta ki. Ő írja művében a betléri könyvtárról: „Az *evangelikus senioratus könyvtára; alapját gr. Andrászi Leopold könyvgyűjteménye vetette meg 1811-ben.*”⁴⁷

Déryné Széppataki Róza, a híres magyar színésznő emlékirataiban ezt írja a betléri kastély könyvtáráról: „*Volt ott (Betlérben) egy gróf Andrásznak gyönyörű kastélya... Nagyszerű bibliotheka is volt a kastélyban, tele olvasnivaló magyar és német könyvekkel. Oda másnak nem volt szabad bemenni, de engemet bevezetett Szathmáry úr. Én ezt a gyönyört le nem írhatom, mi annak látásánál engem elfogott. Én még az előtt soha se láttam könyvtárt s most ott álltak előttem a nagyszerű festmények, roppant aranyozott ráfákban az életnagyságú arcképek korukbeli díszöltözetekben, a borzasztó nagy fokozatos könyvtár ügyezett állványai, melyekből csak úgy ragyogtak az ember elibe a pompás aranyos bekötések. Az óriási ablakokon nagy damasz-k függönyök nehezkednek, – ah de mindezt leírni nem az én gyenge eszemhez való. Elég az hozzá, én egészen oda voltam s csak annyit szoltam: Szeretnék soha nem menni el innen.*”⁴⁸ A könyvtár tehát igen impozáns látványt nyújthatott.

Az Andrassy Manó által 1882 és 1886 között elvégzett átalakítási munkálatok eredményeként a második emeleti központi terem helyén egy képgaléria került kialakításra, amelynek helyére majd csak a 20. század elején helyeztetik a könyvtár állományát. Az áthelyezés időpontját az 1909-es évre, vagy nem sokkal az utánra tehetjük. A dátum pontosabb megállapításához több forrás is rendelkezésünkre áll. Egyrészt hasznos információ lehet, hogy Andrassy Manó gróf 1885-ben vásárolta meg Paczka Ferenc Attila halála című, óriási festményét⁴⁹, amely a Borovszky Samu-féle vármegyeleírásban egy fotón szerepel, tehát még az után kellett történnie (értelemszerűen a kötet kiadása után, tehát 1909-ben vagy azután). További adalékkal szolgálhat, hogy az Ország-Világ c. népszerű lap 1887. évi 15. számának 236. oldalán található fotó a kastély egy második emeleti, számunkra fontos szalonját, még mint képgalériát mutatja⁵⁰.

Az állomány állapotával kapcsolatosan érdekes adalékokkal szolgálhat számunkra a gr. Andrassy Manó hagyatékának rendezése ügyében 1892. január 26-án lebonyolított leltár, amiben a 362. leltári szám alatt a következő olvasható: „*Itt találtatott 6380 drb. különféle nyelvű és tartalmú könyv. 20 krval*” 1276 *frt. értékben!*”. A 363. leltári szám alatt: „*2 könyvtár álvány*”. A 414. leltári szám alatt: „*Könyvtár épület köralakú 9m. átmérővel kő és téglapülete pléh lemezzel*

⁴⁷ Magyarország könyvtárainak ismertetése egy német munkában. Magyar könyvszemle (6.) 1876. 283.

⁴⁸ Csucsomi: *A csikszentkirályi...*, i. m. (6. jegyzet) 52.

⁴⁹ Kovács Ágnes: *185 éve született gróf Andrassy Manó*. Szülőföldünk (16.) 2006. 1.

⁵⁰ A cikk többi részét lásd: Ország-Világ (15.) 1887. 235–238., Ország-Világ (16.) 1887. 253–254., Ország-Világ (27.) 1887. 429–430.

*fedett tetőzet alatt.*⁵¹ 1892-ben az állomány 6380 kötete még az eredeti könyvtárépületben található. Ebben a viszonylatban azonban egy igen érdekes ellentmondásba ütközünk. György Aladár alapvető fontosságú felmérése alapján, 1885-ben, Andrássy Manó gróf betléri tékájának állománya még 11251 darab⁵² (kötet?) művet tartalmaz. Számolási hiba történhetett az ekkoriban teljes tatarozáson áteső kastély könyvtárában, vagy tényleges állományapadásról van szó? Erre a kérdésre sajnos nem adhatunk kielégítő választ.

A Vasárnapi Újság 1895 (42. évf.) 45. számában ez olvasható: „...*Innen egy rendkívül nagy, magas, felülről világított képcsarnokba jutunk, melynek nagyszerűsége meglepő.... Úgy a képtár, mint valamint a második emelet többi termeinek ajtai felett az 1848-49-diki szabadságharcból vett jelenetek olajfestésű képei helyezvék el...*”. Tehát még 1895-ben, Manó halála után 4 évvel is megvolt a képgaléria. Mivel azonban 1895 és 1909 között nincs tudomásom sem fotókról, sem leírásokról, amelyek közelebb vihetnének a megoldáshoz, bele kell nyugodnom ebbe az eredménybe. Teljes bizonyossággal tehát nem állapíthatjuk meg a pontos időpontot, legfeljebb becslésekbe bocsátkozhatunk. Véleményem szerint a helyes dátum 1909 vagy 1910 lehet.

Bár az 1930-as évekig még valószínűleg bővült az állomány, részben Andrassy Géza munkálkodása nyomán, jelentősen már nem változott. Az ezt követően években azonban a kastély és vele együtt a könyvtár története is különvált a majd másfélszáz éve az alapítást végrehajtó Andrassyak történetétől, és egybefonódott Magyarország és a későbbi Csehszlovákia, majd Szlovákia sorsával. Közös örökségünk azonban, hála a gondos felügyeletnek, ma is látogatható, kutatható.

A könyvtár állományának részleges statisztikai vizsgálata

A nagyaponyi Bibliotheca Apponyiana és a zay-ugróci Bibliotheca Ugrociensis inclytæ familie baronom Zay de Csömör 25 ezer darabos könyvgyűjteményei mellett a betléri a harmadik a sorban a szlovákiai történeti múltú főúri könyvtárak között. A betléri történelmi könyvtár jelenlegi állománya 14179 kötetből áll. A könyvek a könyvtárteremben 26 szekrényben helyezkednek körben. Szekrényenként átlagosan 11 polcon, kivéve az ajtók és a teaszalon felőli bejárat helyeit. A könyvtárba minden szalonból szabad volt a bejáras, a lépcsőházból két ajtón is, illetve egy ajtón keresztül volt megközelíthető a családi levéltár is, amely azonban már nem található az épületben (ma a Lócsei Állami Levéltár állományát képezi és nem kutatható). A korábbi képtár szerepének megfelelően a terem felülről természetesen megvilágított. A terem négy bejárata

⁵¹ *Gr. Andrassy Manó hagyatékának rendezése ügyében, gr. Andrassy Géza előterjesztése.* Štatny archív Levoča. Fond Andrassy-Betliar. krab. 102.

⁵² *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben.* Szerk.: György Aladár. Bp. 1886. 462.

fölött az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadieseményeit megjelenítő festmények láthatóak, melyeket Szerény Alajos készített.

Szarvasi Margit szerint az előkelő első helyet a 18. századi könyvtárak állományában a teológiai témájú könyvek adják. Második helyet a történeti munkák foglalják el⁵³. Ezek után következnek a jogi témájú művek, köztük főleg Werbőczy Tripartituma, illetve a Corpus Iuris. A felvilágosodással kerülnek be a könyvtárakba a filozófiai, államberendezkedésről, társadalmi rendről vagy például mint esetünkben is, a szabadkőművességről szóló kötetek. Jelentősnek mondhatóak, főleg a 19. századtól kezdődően, a természettudományos műveltséget tartalmazók. Továbbá csillagászati, földrajzi, fizikai témájú, illetve egyre gyakoribbá válnak az útleírásokkal foglalkozó dokumentumok (Andrássy Manó maga is készített útleírást távol-keleti útjáról), az 1820-as évektől a gazdaság, lósport, vadászati munkák. A történelmi témájú művek pedig a lehető legnagyobb teljességben.

A legmostohább szerep ilyen tekintetben a szépirodalomnak jutott. Gazdagon szerepelnek azonban idegen nyelvű könyvek a polcokon (főleg német, angol, olasz és francia nyelveken). A szépirodalommal szembeni érdektelenség jelentősen megváltozik az 1800-as évekre, amikor is elkezd teret hódítani a romantikus, felvilágosult műveltség hazánkban. Ezt tükrözi a betléri könyvtár állománya is, hiszen a polcokon ott sorakoznak a legnagyobb francia próza- és regényírók többkötetes, válogatott és teljes munkái.

A 18. századi könyvtárak állományairól elmondható még, hogy azok szinte kizárólag latin és német nyelvű munkákat tartalmaznak, a magyar nyelvű könyvek csak később kerülnek előtérbe, főleg a 19. századra. Ekkorra azonban már szinte minden valamirevaló gyűjteményben ott találhatjuk az akkori magyar irodalom főbb alkotásait.

A könyvállomány összetételében sokoldalú érdeklődés tükröződik. A magánkönyvtárak egy része számos értékes művet tartalmazott, de azokhoz szinte kizárólag a tulajdonos és ismerősei férhettek hozzá. Sok ősnymtatványt (Betlérben összesen 3 darabot), kéziratot is megmentettek a főurak a jövő számára.

A 18. századi könyvtermés és a beszerzéssel járó gondok, körülmények ellenére az állományok igenis nagynak mondhatóak a korban, mintegy 10 ezer kötet körüliek. Fennmaradt katalógusok alapján a következő kategóriák állapíthatóak meg bizonyosan: libri classici, theologici, historici, juridici, philosophici, historia naturalis, geographici, poetici, belletristici. Ezek a kategóriák jellemzőek a már korábban ismertetett betléri katalógusra is.

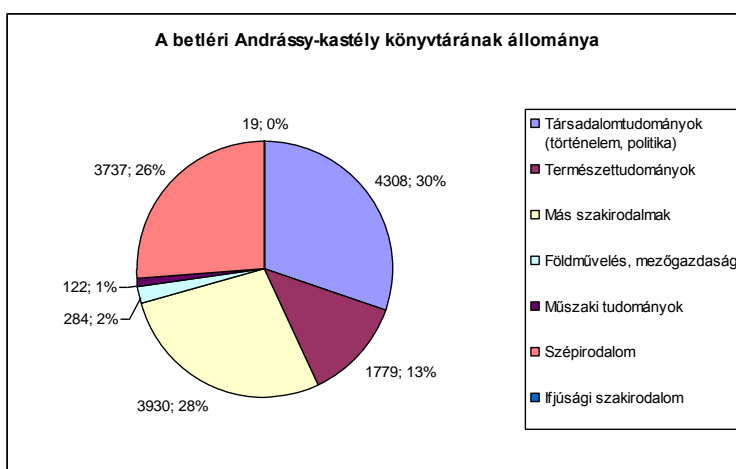
A következőkben a betléri könyvtár állományának adatait ismertetem részben korábbi, részben az Erdélyi Géza által készített leltárkönyvek összegzett adatai

⁵³ Szarvasi Margit: *Magánkönyvtáraink a XVIII. században*. Bp. 1939. 16.

alajján. E módon rálátást nyerhetünk az állomány összetételére. Az adatokat a leltárkönyvek csoportosítása szerint kívánom ismertetni.

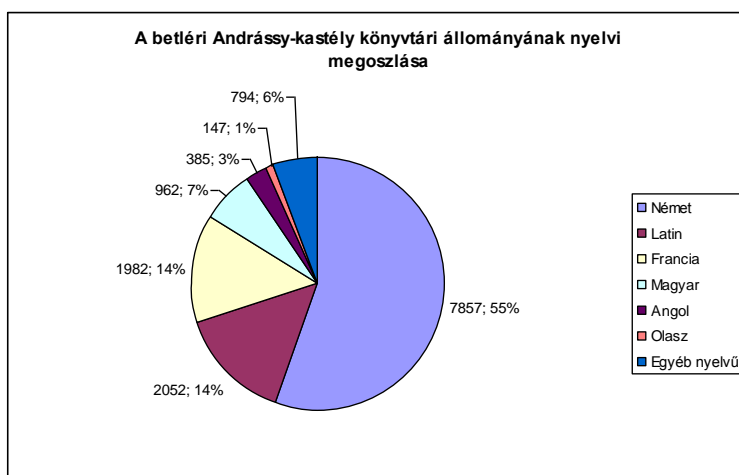
Eszerint a könyveket 7 főbb csoportba sorolhatjuk:

1. Társadalomtudományok (történelem, politika): 4308 db.
2. Természettudományok: 1779 db.
3. Más szakirodalmak: 3930 db.
4. Földművelés, mezőgazdaság: 284 db.
5. Műszaki tudományok: 122 db.
6. Szépirodalom: 3737 db.
7. Ifjúsági szakirodalom: 19 db.

Nyelvek szerinti megoszlás alapján is 7 csoportba sorolhatóak a dokumentumok:

1. Német nyelvű: 7857 db.
2. Latin nyelvű: 2052 db.
3. Francia nyelvű: 1982 db.
4. Magyar nyelvű: 962 db.
5. Angol nyelvű: 385 db.
6. Olasz nyelvű: 147 db.
7. Más nyelvek (például: spanyol, dán, svéd stb.): 794 db.

A betléri kastély állományának adatait ezek után a György Aladár által készített és közzétett, a magánkönyvtárakra vonatkozó eredményekkel vettem össze. Így össze tudjuk hasonlítani azokat az általam vizsgált könyvtár állományának statisztikai vonásaival. A György Aladár által készített felmérés adatai az 1885-ös esztendőre vonatkoznak, szemben a betléri kastély könyvtárának általam vizsgált adataival. Bár a leltárkönyvek jórészt az 1970-es években készültek, véleményem szerint azok az 1944-es állapotot tükrözik, amikor is a család elhagyni kényszerült a kastélyt. A két időpont közötti intervallum, a közel 60 év, bár gyűjteménygyarapodási szempontból igen hosszú időnek tekinthető, ebben az esetben nem befolyásolja az összehasonlítást. Véleményem szerint ugyanis a könyvtár jelenlegi helyén való elhelyezése (feltételezhetően 1909–1910-ben) és 1944 között már nem gyarapodott jelentős mértékben. Azonban ki kell jelentenem, hogy a könyvtár erre az időszakra eső pontos és kimerítő vizsgálata még várat magára. Ilyen tekintetben tehát a leltárkönyvek és az 1885-ös felmérés adatai összevethetők. A különböző csoportok meghatározásakor alapvető kritérium volt számomra a György Aladár-féle felmérés csoportosításának és betléri kastély könyvtári leltárának egymáshoz igazítása. Ebből fakad az utolsó csoportként kezelt „egyéb” kategóriák értékei közötti különbség. Ennek a csoportnak a részletesebb vizsgálata a későbbi kutatások feladata.

Leltárkönyvek állomány-csoportosítása	A György Aladár-féle felmérés magánkönyvtárakra vonatkozó átlagadatai	A betléri könyvtár állományának adatai
Társadalomtud. és más szakirodalom	57,40%	58,10%
Természettudomány	9,90%	12,55%
Szépirodalom	19,10%	26,36%
Tankönyv és ifjúsági irodalom	3,00%	0,13%
Egyéb	10,60%	2,86%
Összesen	100,00%	100,00%

A betléri kastély könyvtárának állományadatait vizsgálva elsőként megállapítható, hogy a társadalomtudományok és más szakirodalmak tekintetében nem tér el jelentős mértékben a vizsgált könyvtár állománya az országos átlagadatoktól. Ugyanakkor kijelenthető, hogy ez az állományrész jelenti a könyvtár állagának több mint felét. Míg a György-féle felmérés 57,4%-ot társít ehhez a csoporthoz, ez a betléri kastély könyvtárában 58,1%. A természettudományi témájú művek tekintetében már látható némi eltérés (nem egész 3%) vizsgált könyvtárunk javára. Ennek oka az lehet, hogy a család ezen ágának szoros érdekeltségei voltak különböző bányatársaságokban, mely feltételezte az ahhoz tartozó szakirodalmak meglétét könyvtárunkban. A György-féle felmérés 9,9%-os értékével ellentétben vizsgált könyvtárunk állományának 12,55%-a ilyen jellegű. Különösen érdekes eltérést mutat a következő vizsgált csoport. Szépirodalmak tekintetében ugyanis már egész jelentős különbségek mutatkoznak az országos átlagtól. A betléri kastély könyvtárában az országos átlagtól több mint 7%-al több ilyen jellegű kötet található, összességében 26,36%-os arányban, ellenben az országos átlag 19,1%-al. Ennek az eltérésnek az okait egyelőre nem tudom megnevezni. Annyit azonban mindenképp megkockáztathatok, hogy mindez valószínűleg a család egyik tagjának különös érdeklődésében keresendő. Tankönyvek és ifjúsági irodalmak tekintetében az eltérés majd 3%-os. A György-féle felmérés adataival szemben (3%) a betléri kastély könyvtára ilyen jellegű műveket szinte alig tartalmaz (0,13%). Az „Egyéb” kategóriák részletes vizsgálata, annak további kategóriákra bontása a későbbi kutatások feladata. E tekintetben a György-féle felmérés 10,6%-a áll szemben a kastély könyvtárának 2,86%-val.

Nyelvek	A György Aladár-féle felmérés magán-könyvtárakra vonatkozó átlagadatai	A betléri könyvtár nyelvi megoszlása
Magyar	37,60%	6,78%
Német	31,80%	55,41%
Francia	11,10%	13,98%
Angol	3,80%	2,72%
Latin	11,10%	14,47%
Más vagy kettős nyelvű	4,60%	6,64%
Összesen	100,00%	100,00%

A kastély könyvtári állományának nyelvi összetétele a következő képet mutatja a leltárkönyvek tükrében. Az állomány legnagyobb egységének ebben az aspektusban a német nyelvű műveket tekinthetjük, melyek 55,41%-kal képviselik magukat a könyvtárban, ezzel magasan az átlag felett állva, amely 31,8% a felmérés szerint. Így kijelenthetjük, hogy ezzel az állomány gerincét adják ezen kötetek, utalva a család németes műveltségére is. Ezeket a latin nyelvű művek követik 14,47%-kal, mely szintén az országos átlagtól valamivel nagyobb számban található a könyvtárban (az országos átlag 11,1%). Hasonló arányban mint az előbbi csoport, a francia nyelvű munkák tekintetében is valamivel az átlag felett áll vizsgált könyvtárunk (13,98% szemben az átlag 11,1%-kal). Az angol nyelvű munkák tekintetében az arány közel azonos, míg a betléri kastély állományában 2,72%-kal képviselik magukat, a György-féle felmérés szerint az átlag 3,8%. A legérdekesebb és egyben legkirívóbb különbségeket meglepetésre éppen a magyar nyelvű munkák vizsgálata közben tapasztalhatjuk. Míg az 1885-ös felmérés adatai szerint a magánkönyvtárak állományában 37,6%-os „képvisellett” rendelkeznek, Betlérben ez az arány alig 7%-os (pontosan 6,78%). Mi lehet ennek az oka? Miért lehet egy országos elismertséggel rendelkező és országos pozíciókat betöltő arisztokrata család könyvtárában ilyen alacsony a magyar nyelvű munkák száma? Kutatásom ezen fázisában erre a kérdésre sajnos még nem adhatok tudományos megalapozottságú választ, a későbbiekben talán erre is fény derülhet majd. Valószínűleg az is közrejátszhat ebben, hogy a család, általuk gyakrabban használt magyar nyelvű könyvanyagát más kastélyuk, egyéb lakhelyük könyvtárában helyezték el, netán az első világháború következményeként kialakult viharos körülmények közepette szállították azokat más helyekre.

Az előbb ismertetett adatok tükrében az Andrássyak betléri tékájáról elmondható, hogy gyűjteménye már csak a szigorúan vett statisztikai tekintetben is mindenképpen kiemelkedő helyen szerepel a Kárpát-medencei könyvtár- és művelődéstörténetben. A György Aladár-féle 1885-ös felmérés adatait a leltárkönyvek statisztikai adataival összevetve megállapíthatjuk, hogy mind az állomány csoportjai, mind az állomány nyelvi megoszlása egyes pontokon eltérése-

ket, néhol igen jelentőseket mutat. Ezen különbségek részletesebb feltárása, az okok vizsgálata azonban már egy későbbi kutatás feladatai közé tartozik. A továbbiak szempontjából mindenképpen érdekes alapként mutatkozna egy vagy több, a korban hasonló tekintéllyel rendelkező, érdekeltségű, rangú család magánkönyvtárával összehasonlítani az Andrásyok betléri kastélykönyvtárát. A részletesebb és átfogóbb bemutatást célzó további kutatások további érdekes adalékkal szolgálhatnak a könyvtár állományát illetően.

A könyvtár gyűjteményében található értékesebb kötetek

A leírások, melyek nem szabványos bibliográfiai leírások, időrendben követik egymást, azon belül a szerző szerinti betűrendben. A leírások minden esetben autopszián alapulnak. Egyes munkáknál a kolofonban található adatokat is felüntettem, ahol azt szükségesnek ítélem, illetve, ha onnan a leíráshoz fontos adatokhoz jutok. A mű címe és a kolofon leírása az eredeti betűhív átirata, mely tartalmazza a sortöréseket is ('//' jelöli). Szögletes zárójelbe tettem minden külső forrásból származó adatot, kiegészítést. Ezután a terjedelem csoport alatt adom meg a kötet terjedelmi adatait, illetve a formátumra utaló ívméretet is. Értelemszerűen a szerző csoportjába a szerző(k) kerülnek. Megjelenés csoport alatt adom meg a megjelenés helyét, illetve a nyomdász helyét és a nyomtatás idejét is. Ezután adom meg a dokumentum nyelvét, illetve ha van ilyen, a kéziratos bejegyzések helyét és betűhív leírását, mely(ek)et dőlt betűvel jelölök. Leírásomban ezt követik a jelzetek, melyek leírásának feloldásai a következők. CAT: a könyvtár eredeti, 19. század eleji katalógusának számai; HKB (Historická kniznica Betliar): a betléri történeti könyvtár mai jelzetei; LKB (Betléri Múzeum Leltárkönyve): a múzeum leltárkönyveinek bejegyzési számai.

Utoljára a hivatkozásokat hagytam, melyek jelzik azokat a munkákat, ahol megtalálhatóak az adott dokumentumok leírásai, ismertetései (feloldásuk az irodalomjegyzékben található). A leírások után csatoltam néhány sor történeti részt is, mely az adott munkáról, esetleg a szerzőről közöl hasznos adatokat.

Célom ezzel a résszel bemutatni a betléri könyvtár állományában levő értékesebb, érdekesebb dokumentumokat, nyomtatványokat, hogy ezzel is felhívjam a figyelmet a tékában levő felbecsülhetetlen értékű állományra, amelynek részletesebb kutatása még várat magára.

Ősnyomtatványok

1. SAVONAROLLA PATAVINUS, Michael (1486)

Ordine equestri Hierosolimitanarum // Phisicus et Medicus Clarissimus // Hoc Divinum Medicinae qsus // edidit:.

Terjedelem: [266] fol. ; 2°

Szerző: Michael Savonarolla Patavinus (1384-1464)

Megjelenés: [Velençe] Venezias : Andreas de Bonetis de Papia, 1486.

Nyelv: Latin

Kéziratos bejegyzés, megjegyzések: Ex libris a kötés versoján: *EX BIBLIOTHECA // FVKERIANA // CASSOVIAE.*

Hivatkozás: Sajó-Soltész 3036.

Michael Savonarolla (1384–1464) itáliai orvos volt. Padua és Ferrara egyetemeken tanított, főleg gyógyszerészetet. Orvosi munkáin kívül a 'De balneis et thermis' c. ásvány- és gyógyvizekről írott munkája is ismert. Tudása igen haladó szelleműnek számított a korban. Többek között arról is híres, hogy ő volt a reneszánsz prédikátor, Girolamo Savonarolla nagyapja.⁵⁴

2. BIBLIA, Latina (1491)

Biblia integra:summata:di- // stincta:supere[re]me[n]data:vtriusq[ue] // testame[n]ti [con]corda[n]t[i]s illustrata.

Kolofon: *Explicita est biblia p[re]sens Basilee sum- // ma lucubratione: per Johannem froben // de Hammelburck. Anno nonagesimo- // primo supra Millesimum quaterque cente- // simum dei vero vicesima septima Junij. Incipiunt inter- // pretationes hebraicorum nomi- // num sdum ordinem alphabeti.*

Terjedelem: [496] fol. ; 8°

Megjelenés: [Bázel] Basilea : Johann Froben (1460 k.-1527), 1491.

Nyelv: Latin

Kéziratos bejegyzés, megjegyzések: A címlap felső harmadában kéziratos bejegyzés: *Impréssa Basilea // Anno 1491.* A cím felett kikapart, olvashatatlan bejegyzés, illetve a cím alatt olvashatatlan bejegyzés talán a 16. századból. A kötet végén alfabetikus névmutató kézírással.

Jelzet: N. ro 474. – **HKB:** Pr. ê 14160.

Hivatkozás: Sajó-Soltész 651. – Récsey 59. – Horváth 370.

⁵⁴ D. Thorburn Burns – Giovanni Piccardi – Luigia Sabbatini: Some people and places important in the history of analytical chemistry in Italy. *Microchimica Acta.* 160. (2008: no. 1–2.) 57–87.

A biblia ötvenhat soros, gótika betűtípussal, oktávóban nyomtatott. Sok oldalon, különösen az elején a héber neveket rubrikálva találjuk. 1491. június 27-én nyomtatta Johann Froben Bázelen, így az első kötetek közül való, melyet a nyomdász készített. A korban igen nagyra becsült szakembernek számított Froben a pontossága miatt. Egyes források szerint Erazmusszal is kapcsolatban állt. Ezt a bibliát nevezik az első „szegény ember bibliájának”, mivel már a va- gyontalanabb rétegek számára is elérhetővé vált.

3. LASKO, Osualdus de (1499)

Sermones de sanctis per // utiles a quoda[m] fratre hu[n]ga // ro ordi[ni]s mi[n]oru[m] de obserua[n] // tia co[m]portati Biga salutis // intitulasi feliciter incipiu[n]t.

Kolofon: *Sermones perutiles de sanctis // Biga salutatis intitulasi, a quoda[m] // fratre hu[n]garo In [con]ue[n]tu Pesthi[ensi] // en. Fratrum minor de obserua[n] // tia compositi. Impensis quo[que] [et] // sumptibus p[ro]uidi viri Johannis // ryman [per] industrium Henricum // Gran in imp[er]iali oppido Hage // naw inibi incolam diligentissi // me impressi ac emendati Finiu[n]t // feliciter Anno ab incarnatio[n]e do // mini Millesimo quater[que] cente // simo nonagesimonono. xiiij. Die // mensis Julij.*

Terjedelem: [374] fol. ; 4°

Szerző: Laskai, Osvát (1450 k. - 1511)

Megjelenés: [Hága] Hagenaw : Henricus Gran, 1499 ; [Augsburg] : pro Johannis Ryman, 1497.

Nyelv: Latin

Kézírtos bejegyzés, megjegyzések: az első kötéstábla belső oldalán *Incunabulum // Nyomatott Hagenau-ban // 1499 évben* ; a hátsó kötéstábla belső oldalán számomra kiolvashatatlan, talán possessori bejegyzés található.

Jelzet: CAT: N. ro 301. – HKB: Pr. ê 14159.

Hivatkozás: RMK III 47. – Sajtó-Soltész 2485. – Magyar Könyvszemle 1877. 309.

A magyar középkor legtermékenyebb, külföldön is ismert írója. Ferences szerzetes. 1495–97-ben, majd 1501-től pesti gvárdián, 1497-től a magyar rendtartomány vikáriusa. Laskai prédikációsköteteit oktatási célokra is szánhatta. Erre mutat a csak egyháziak számára tanulságos kérdésfelvetések nagy száma, és hogy a hagyományos szerkezet mögött szerteágazó ismeretanyagot felölelő enciklopédia körvonalai értékelhetők. Műveinek olvasottságát a sok kiadáson kívül a rájuk való hivatkozások is tükrözik.

A Biga salutis című gyűjtemény az egyházi ünnepköröknek megfelelően három kötet. A Sermones de Sanctis 112 beszéde az ünnepekre készült. A Quadragesimale Bigae salutis nagyböjti prédikációi a tízparancsolatról, a pokol-

ról és a menyországról szólnak. Függeleke (Exempla sive Miracula) betűrendes válogatás a Speculum exemplorum-ból, a középkor legnagyobb példatárából.

David Zvittinger (1675–1743) 1711-ben közreadta összefoglaló munkáját az általa ismert magyarországi szerzők életrajzi bibliográfiájával. Ő azonban a Biga salutis (Az üdvösség szekere) című, több kiadást megért, a szerző neve nélkül közreadott munka szerzőjének Michael de Hungaria-t tartotta. J.G.T. Graesse, a neves bibliográfus pedig ugyanezt a munkát hol Michael de Hungaria-nak, hol Pelbartus de Temesvár-nak tulajdonította. Így tehát összekeveredett a három magyar nyelvű szerző neve, illetve írása. A prédikációs irodalomhoz tartozó munkáik a reformáció megindulása előtt számos kiadásban láttak napvilágot. Miután ezeket az adatokat a későbbiekben több neves szakíró, így az ősnymtatványok ma is használt világbibliográfiájának összeállítója, Ludwig Hain is átvette, a Biga salutis című munkát nem annak valódi szerzője, Osvaldus de Lasko, hanem jelentős részben Michael de Hungaria neve alatt tartják nyilván.⁵⁵

További dokumentumok válogatásszerűen, időrendi sorrendben

4. DÜRER, Albrecht (1564)

Etliche underricht zu befestigung // der Stett, Schloß und // flecken.

Kolofon: *Betrucht zu Frankfurt am // Mayn / durch Merten Lech- // ler / In verlegung Sig- // mund Fejerabend // und Simon Hu^eter. 1564.*

Terjedelem: [35] t. ; 2°

Szerző: Albrecht Dürer (1471-1528)

Megjelenés: [Frankfurt am Main] Frankfurt am Mayn : Sigmund Feyerabend (1528-1590), Simon Hüter

Nyelv: Német

Jelzet: HKB: Pr. ê 2200.

Hivatkozás: BMC German p. 256.

A kötet véleményem szerint egyike az igen ritka kiadásoknak ebből a munkából, hiszen Sigmund Feyerabend (1527?,1528?–1590)⁵⁶ frankfurti nyomdájából került ki 1564-ben. Feyerabend a 16. század egyik legismertebb német nyomdásza volt. Az interneten nem sikerült ráakadnom semmilyen forrás alapján erre a kiadásra, ebből vontam le az előbbi következtetésemet. A kötésen szereplő évszám ellenben: 1570.

A magyar gyökerekkel is rendelkező Albrecht Dürer (Nürnberg, 1471. május 21. – Nürnberg, 1528. április 6.) volt a reformáció Németországának egyik leg-

⁵⁵ <http://lexikon.katolikus.hu/L/Laskai.html>

⁵⁶ Neue Deutsche Biographie. Berlin, 1961. (<http://www.ndb.badw-muenchen.de/>) V. 119.

nagyszerűbb művésze, festő, grafikus, könyvkiadó és művészetelméleti író egy személyben, a német reneszánsz legismertebb képviselője hazájában és külföldön egyaránt. Műveinek legjelentősebb részét oltárképei és más vallásos témájú festményei adják, s emellett számos rézkarcot, könyvillusztrációt, portrét és önarcképet készített. Élete vége felé szenvedélyesen foglalkozott művészetelméleti kérdésekkel, arányelméleti és geometriai kutatásokkal. 1525-ben megjelent *A mérés tankönyve*, két évvel később az *Erődítéstan*, 1528-ban pedig közreadta az *Arányelmélet* című értekezését. A tudományos megalapozottságú műben elméleti fejtegetések során eljutott az egyetlen szépségideál keresésétől „a tökéletességben megnyilvánuló változatosság” elméletéhez.⁵⁷

5. SCHRÖDER, Wilhelmh (1671)

Aussführliche und wahrharfftige // Beschreibung // wie es mit denen // Criminal-Processen, // und darauff erfolgten // Executionen // wider die drey Graffen // Frantzen Nadassdy // Peter von Zrin // und // Frantz Christophen Fran- // gepan, eigentlich hergangen.

Gedruckt zu Wienn in Oesterreich, bey Matthaео Cosmerovio, // Ro^m. Kayserl. Mayesta^tt Hoff-Buchdruckern, // im Jahr, 1671.

Terjedelem: [80] p. [későbbi számozás], [12] t. : ill.: metszetek ; 4°

Szerző: Wilhelmh Schröder

Megjelenés: [Bécs] Wienn : Matthäus Cosmerovius, 1671.

Nyelv: Német

Kézírtos bejegyzés, megjegyzések: az első kötéstábla belső oldalán ex libris *A l'usage du comte Pierre Szápáry* ; a kötet elejére kötve egy 142 oldalas kézzel írott szöveg a Wesselényi-összeesküvésről latin nyelven, mely címlapján a következő szöveg olvasható *Perfidia Detecta // jdest // Conspiratio totius Hungariae Pri- // morum in naturalem tuum // Principem, ac Dominum // Sac : Caes: Maiestatem // Leopoldum // Eiusq[ue] Regna, ac Provincias, deprehensa, // Judicata, Castigata. Bonis ad Solatium, // Reprobis ad terrorem, omnib[us] in // Exemplum. // Jussu eiusdem Maiestatis syncero // calamo descriptas. ; a nyomtatott szöveg elején I. Lipót kiváltságlevele a nyomdász részére 2 oldalon ; a szöveghez mellékelve van Cornelius Meyssens 12 db kihajtható rézmetszetű képe, magyarázatokkal együtt, melyek az ítélelhozatal és végrehajtás folyamatait ábrázolják.*

Jelzet: HKB: Pr. ê. 14151.

Hivatkozás: RMK III 2549.

⁵⁷ A Pallas Nagy Lexikona. I-XVIII. köt. Pallas, Bp. 1893-1900. V. köt. (<http://mek.niif.hu/00000/00060/>)

A kötet a nagyon ritka első kiadások egyike, melyek gazdagon illusztráltak. Az ex libris szerint Szapáry Péter gyűjteményéből való a nyomtatvány. A betléri könyvtárba a dokumentum hozományként kerülhetett, amikor is Szapáry Etelka (1798–1876), a letenyei kastély akkori tulajdonosának, Szapáry Péternek (1766–1827) leánya nőül ment 1819-ben Andrássy Károly grófhhoz (1792–1845). Igazi érdekessége, hogy egy kéziratos munkával van egybekötve, amely szintén a Wesselényi-összeesküvés történetét dolgozza fel.

A munka a Wesselényi-összeesküvésről szól. Az arisztokrácia elégedetlenségének közvetlen indítóoka az 1664. augusztus 10-én kötött vasvári béke volt, a szentgotthárdi győzelem nyomán feléledt reményeket derékba törve, az Oszmán Birodalom birtokában hagyta minden addigi hódítását, beleértve Érsekújvár előző évben elfoglalt vidékét. A felháborodott főurak eltökélték, hogy az ország politikai függetlenségét és vallásszabadságát csorbító, és a törökkel lepaktáló kormányzat ellen összefognak – akár magával a törökkel is. Az összeesküvés központi alakja Zrínyi Miklós halála után fia, Wesselényi Ferenc lett, akit Zrínyi Péter is támogatott. A közben bővülő konspirálókhoz később csatlakozott Nádasdy Ferenc országbíró, Frangepán Ferenc Kristóf és Rákóczi Ferenc is. Wesselényi elhunytával Nádasdy került a felkelők élére. Az összeesküvést végül éppen maguk a konspirálók göngyölítették fel. A perek folyamán Zrínyi végig tagadott, hasonlóan Frangepánhoz. Nádasdy volt az egyetlen, aki képes volt logikusan érvelve védekezni, azonban ez sem menthette meg őt, mivel április 30-án Bécsújhelyen kivégezték őket, vagyonukat pedig konfiskálták.

6. COMENIUS, Johann Amos (1685)

Orbis Sensua- // lium Pictus // Quadrilinguis. // Hoc est: // Omnium fundamentalium, in mundo rerum, [et] in vita // actionum, // Pictura [et] Nomenclatura // Latina, Germanica, Hungarica, [et] Bohemica. // Cum titulorum iuxta atque Vocabulorum indice. // Die sichtbare Welt // in vier Sprachen. // Das ist: // Aller vornehmsten Welt-Dinge, und Lebens- // verrichtungen, // Vorbildung, und, Lateinische, Deutsche, Ungrische und Böhmische Benamung. // Sampt einem Titel- und Wörter-Register. // A' Láthato Világ // négyféle nyelven. // az az: // Minden derekassab ez világon lévo dolgoknak és ez életben való cse- // lekedeteknek // le-ábrázolása // és Deák, Német, Magyar és Tót, meg-nevezése, a' fellyul való írásoknak // és szóknak laystromával. // Swét wyditedlny. // Odmalowaný, a w čtwerakem gazýku předstaweny. // t. g. Wssech negobzwaslasnegssich Sweta-wecy, a skutk^ouw-żiwota // odmalowanj, a gazykem Latynskym, Německym, Uherskym // y slowenskym, gmenowanj, s pridany m slow y Titul^ouw // Registrem.

Leutschoviae, Typis Samuelis Brewer. Anno 1685.

Terjedelem: 4 t., 313 p., [68] t. ; 4°

Szerző: Comenii, Joh. Amos (1592-1670)

Megjelenés: [Lőcse] Leutschoviae : Samuelis Brewer, 1685.

Nyelv: Latin, német, magyar, szlovák

Kéziratos bejegyzés, megjegyzések: előljáró beszéd harmadik táblájának rectójának felső részén a következő bejegyzés olvasható: *Hic liber dona[t]us a // Balthazari Urbáni Szendrőczy // 1762. 26 Aprilis. ...*

Jelzet: HKB: Pr. ê. 14165.

Hivatkozás: RMK I 1338. – SNRB I a 1. 1441.

Comenius (Jan Amos Komenský, Nivnice, 1592. március 28. – Amszterdam, 1670. november 16.). Cseh pedagógus és író, „a nemzetek tanítója”. Ő tekinthető az első modern pedagógusnak. Johannes Amos Comenius és Comenius Ámos János néven is ismert. Comenius gondolkodásában felfedezhetők a huszitizmus radikális irányzatának (táboríták) antifeudális, utópisztikus nézetei, ám a társadalmi problémákat lényegesen békésebb úton, a nevelés és oktatás eszközeivel kívánta orvosolni.

Comenius meggyőződéssel hitte, hogy a társadalom megjobbítható, ha megfelelő erkölcsi elvek mentén nevelik az ifjúságot. Kiemelten fontosnak tartotta, hogy a nevelést hamar el kell kezdeni. Vélekedése szerint a gyerekeknek nemcsak verbális módon, hanem mindenféle szemléltető eszközzel kell tanítani a különféle tantárgyakat. „Adatassék a Gyermek kezeikbe, hadd gyönyörködtessek magokat a Képek meg nézésével kedvek szerint, hogy azokat voltaképpen megismerhessék, még otthon is, minekelőtte az Oskolában elküldtetnének.” – írja Comenius az „Orbis pictus” előszavában. Magyar területen írt művei közül neveléstörténeti szempontból mindenképpen kiemelendő az *Orbis pictus* (1653), amelynek egy 1685-ben Lőcsén nyomtatott példánya található meg a betléri kastély könyvtárában.⁵⁸

Numizmatikai témájú könyvek a betléri kastély könyvtárában

Mivel az Andrásyok, egészen Lipóttól kezdve országszerte híresek voltak numizmatikai gyűjteményükről, úgy gondolom, érdemes bemutatnom, ha csak felületesen is, a betléri tékájukban meglévő, ilyen témájú köteteket.

7. LUCKIUS, JOHANNES JACOBUS (1620)

Sylloge numismatum elegantiorum quae diversi imper., reges, principes etc. diversas ob causas ab anno 1500 ad annum usque 1600 cudi fecerunt concinnata historica narratione sed brevi illustrata Joannes Iacobus Luckius.

⁵⁸ Új magyar életrajzi lexikon. I–VI. Főszerk. Markó László. Magyar Könyvklub. Bp. 2000–2003. II. 1010–1011.

Terjedelem: 8, 384 p. ; 2°
Szerző: Luckius, Joannes Jacobus
Megjelenés: [Strasbourg] Argentinae : Typ. Reppianis, 1620.
Nyelv: Latin
Jelzet: LKB: 8735.

8. FRÖHLICH, Erasmus (1755)

Numismata cimelii caesarei regii Austriaci Vindobonensis quorum rariora iconismis cetera catalogis exhibita. I-II.

Terjedelem: 2°

Szerző: Valentin Jameray-Duval (1695-1775), Erasmus Fröhlich (1700-1758), Josephus Khell (1714-1772)

Megjelenés: [Bécs] Vindobonae : J. T. Trattner, 1755.

Nyelv: Latin

Jelzet: LKB: 8714.

9. KHELL, Joseph (1767)

Ad numismata imperatorum Romanorum aurea et argentea a Vaillantio edita, a Cl. Baldinio aucta ex solius Austriae utriusque, iisque aliquibus museis supplementum a Julio Caesare, ad Commenos se porrigens.

Terjedelem: XV, [1], 314 p. ; 4°

Szerző: Josephus Khell (1714-1772)

Megjelenés: [Bécs] Vindobonae : J. T. Trattner, 1767.

Nyelv: Latin

Jelzet: LKB: 1973.

10. JAMERAY-DUVAL, Valentin (1769)

Catalogue des monnoies en argent, qui composent une des differentes parties du Cabinet Imperial depuis les plus grandes pieces jusqu'au Florin inclusivement. Nouvelle ed. corrigée.

Terjedelem: 1 t., 561, 27 p. ; 2°

Szerző: Valentin Jameray-Duval (1695-1775)

Megjelenés: [Bécs] Vienne : J. Thomas de Trathenr, 1769.

Nyelv: Francia

Jelzet: LKB: 8711.

11. ECKHEL, Josephus (1779)

Catalogus Musei Caesarei Vindobonensis Numorum veterum distributus in partes II. quarum prior monetam urbium, populorum, regum, altera romanorum complectitur. Disposuit et descripsit Josephus Eckhel. I-II.

Terjedelem: [36 p.], 292 p., [14 p.], [6 rézmetszet] ; 2°

Szerző: Josephus Hilarius Eckhel (1737-1798)

Megjelenés: [Bécs] Vindobonae : J.P. Kraus, 1779.

Nyelv: Latin

Jelzet: LKB: 8724-8725.

12. ECKHEL, Josephus (1799)

Elementa numismatae veteris. Ex Germanico in Latinum transtulit Math[ias] Petrus Katancsich.

Terjedelem: [8], 104 p., 6 t.

Szerző: Josephus Hilarius Eckhel (1737-1798)

Megjelenés: [Buda] Budae : typis ac sumptibus Typographiae Regiae Universitatis Pestiensis, 1799.

Nyelv: Latin

Jelzet: LKB: 2914.

13. FRÖHLICH, Erasmus (1807)

Notitia elementaris numusmatum antiquorum illorum, quae urbium liberarum, regum et principum, ac personarum illustrium appellantur. I-II.

Kolofon: Dum idem tentamen ... subibat a. 1758 / Conscripta ab Erasmo Froelich : Mariae Theresiae Aug. honoribus [de]dicata ab Antonio com. Klobusiczky de Zéttény

Szerző: Erasmus Fröhlich (1700-1758)

Megjelenés: [Bécs] Vindobonae : J.T. Trattner, 1807.

Nyelv: Latin

Jelzet: LKB: 2032-2033.

14. SCHÖNWISNER, István (1807)

Catalogus numerum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. I-II.

Szerző: Schönwisner István (1738-1818)

Megjelenés: [Pest] Pestini : Typis Matthiae Trattner, 1807.

Nyelv: Latin

Jelzet: LKB: 2183-2184. ; 13720-13799.

15. SIHULSZKY, Frigyes (1810)

Elenchus nummorum rariorum diversi aevi in numismatica collectione D. Friderici Sihulsky.

Terjedelem: 56 p.

Szerző: Sihulsky Frigyes (?-1810)

Megjelenés: [Kassa, Kosice] Cassoviae : Stephani Ellinger, 1810.

Nyelv: Latin

Jelzet: LKB: 14066.